Когнитивтік лингвистика / № 1 дәріс

Кіріспе. Концептология және мәдени бейне ұғымдары

Дәріскер: ф.ғ.д., профессор Авакова Раушангүл Амирдиновна

Оқу нәтижелері

01 **Тілдің танымдық қызметін түсіндіру**

Тілдік қолданысты қабылдау, ойлау және жады үдерістерімен байланыстыру.

02 **Негізгі ұғымдарды ажырату**

Сөз, концепт және мәдени бейненің талдаудағы орнын сипаттау.

03 **Тілдік деректі талдау**

Тұрақты тіркестегі мәдени мағынаны нақты қолданысқа сүйеніп түсіндіру.

Когнитивтік лингвистиканың нысаны

Когнитивтік лингвистика тілдің адам танымымен байланысын зерттейді.

Антропоөзектік ұстаным

Тілді адамның дүниені қабылдауы, ойлауы және өмірлік тәжірибесімен сабақтастықта қарастырады.

Зерттеу мәселесі

Адамның тәжірибені қалай жүйелейтінін және сол білімнің тілде қалай көрінетінін зерделейді.

Дереккөз Croft және Cruse, 2004

Тіл мен танымның байланысы

Қабылдау

Адам құбылысты тәжірибе арқылы таниды.

Жүйелеу

Білімді топтастырып, оны жадындағы біліммен байланыстырады.

Тілдік қолданыс

Қалыптасқан білім сөз бен тіркес арқылы көрінеді.

Тілдік қолданыс та жинақталған тәжірибені жүйелеуге ықпал етеді.

Дереккөз Croft және Cruse, 2004

Қазақ тіл біліміндегі танымдық бағыт

XX ғасырдың соңы мен XXI ғасырдың басы

Бұл кезеңде танымдық бағыттың теориялық мәселелері қазақ тіл білімінде арнайы зерттеле бастады.

2007

Э. Н. Оразалиева «Қазақ тіл біліміндегі когнитивтік парадигма» тақырыбында докторлық диссертация қорғады.

Тіл, мәдениет және этнос

Тіл халықтың тарихи тәжірибесі мен мәдени құндылықтарын жеткізеді.

Тіл, ұлт және таным

Дүниені түсіну тәсілдері тілдік мағынада қалай көрінеді?

Тіл, мәдениет және этнос

Ұжымдық тәжірибе мен құндылықтар тіл арқылы қалай беріледі?

Дереккөз Sharifian, 2011

Когнитивтік зерттеудің пәнаралық негізі

01 **Психология**

Сөйлеушінің дүниені қабылдауын және білімді жадында сақтауын түсіндіреді.

02 **Философия және логика**

Ұғымның қалыптасуы мен пайымдаудың негіздерін қарастырады.

03 **Этнография және мәдениеттану**

Сөз бен тіркестің мағынасын тұрмыс, дәстүр және мәдени құндылықтармен байланыстырады.

Концептология және мәдени бейне

01 **Концептология**

Концептінің мазмұнын, құрылымын және тілдегі көрінісін зерттейтін бағыт.

02 **Концепт**

Құбылыс туралы білім мен түсінікті жүйелейтін менталдық бірлік.

03 **Мәдени бейне**

Мәдени мағынаны нышан, зат немесе бейнелі тіркес арқылы танытатын көрініс.

Тірек әдебиет Croft және Cruse, 2004. Sharifian, 2011.

Сөз, мағына және концепт

Сөз

Талдауға алынған тілдік бірлік.

Мысал: шаңырақ.

Сөз мағынасы

Сөздің белгілі бір қолданыста білдіретін мазмұны.

Мысал: киіз үйдің бөлігі.

Концепт

Бірнеше тілдік қолданыс арқылы танылатын білім мен түсінік.

Мысал: ОТБАСЫ концепті.

Тірек әдебиет Croft және Cruse, 2004

«Шаңырақ» мысалы

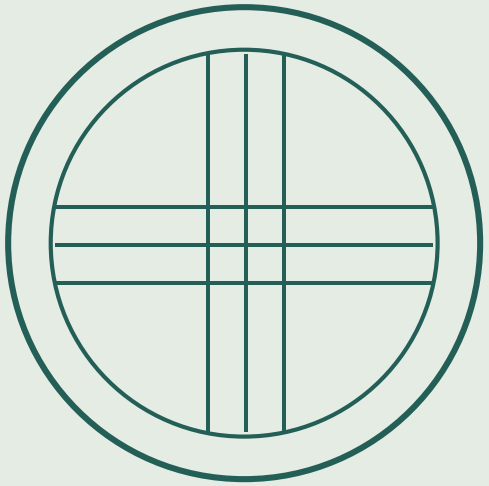

Шаңырақ сұлбасы

Сөз

Шаңырақ — киіз үйдің уықтары бекитін дөңгелек бөлігі.

Концепт

ОТБАСЫ концепті «шаңырақ көтеру» тіркесінде отбасы құру мағынасы арқылы көрінеді.

Мәдени бейне

Елтаңбадағы шаңырақ ортақ үй мен ортақ Отанды бейнелейді.

«Шаңырақ» сөзінің контекстегі мағынасы

01 **«Уықты шаңыраққа бекітті»**

Мұндағы «шаңырақ» киіз үйдің құрылымдық бөлігін атайды.

02 **«Екеуі шаңырақ көтерді»**

Тіркес жаңа отбасының құрылғанын білдіреді.

03 **«Қара шаңыраққа жиналдық»**

«Қара шаңырақ» тіркесі әулеттің ата қонысындағы үлкен үйді білдіре алады.

Аудиториялық талдау

«Шаңырағың биік болсын!»

01 «Шаңырақ» сөзінің тура мағынасын атаңыз.

02 Тілекте «биік» сөзі қандай мағына үстейді?

03 Тілекте отбасының қандай қасиеті дәріптеледі?

Жұппен талқылап, жауабыңызды тіркестегі нақты сөзбен негіздеңіз.

Тілдік деректен ғылыми тұжырымға

01 **Қолданыс контексі**

Тіркестің қандай жағдайда және қандай мақсатпен айтылатынын анықтаймыз.

02 **Мағыналық ауысу**

Заттың атауы қандай ұғымды білдіруге қатысатынын түсіндіреміз.

03 **Мәдени түсіндіру**

Құндылық туралы тұжырымды тіркестің мағынасы мен қолданысына сүйеніп негіздейміз.

Бекіту тапсырмасы

«Жаңа шаңырақ» пен «қара шаңырақ» тіркестерінде отбасы ұғымының қандай қырлары көрінеді?

Әр тіркестің мағынасын ашып, айырмасын екі сөйлеммен негіздеңіз.

Дәріс мәтіні мен дереккөздер

Негізгі мәтін

«Кіріспе. Концептология және мәдени бейне ұғымдары». № 1 дәріс.

Теориялық әдебиет

Croft, W., & Cruse, D. A. (2004). Cognitive Linguistics. Cambridge University Press.
Sharifian, F. (2011). Cultural Conceptualisations and Language: Theoretical Framework and Applications. John Benjamins.

Ресми дереккөздер

Мемлекеттік басқару академиясы. Э. Н. Оразалиеваның академиялық өмірбаяны.
ҚР Сыртқы істер министрлігі. Қазақстан Республикасының мемлекеттік рәміздері.